

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Історичний факультет
Кафедра археології та музеєзнавства

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Церковна археологія

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	032 Історія та археологія
освітній рівень	другий (магістерський)
освітня програма	Археологія
вибірковий блок	Археологічні дослідження: джерела, методика, реконструкції
вид дисципліни	вибіркова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2022/2023
Семестр	3
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	залік

Викладач: Кравченко Інна Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та музеєзнавства.

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

Розробник: Кравченко Інна Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та музеєзнавства

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри археології та музеєзнавства

 (Ростислав ТЕРПИЛОВСЬКИЙ)

Протокол № 1 від «25» 08 2022 р.

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол від «26» 08 2022 року № 1

Голова науково-методичної комісії (Наталія ТЕРЕС)

ВСТУП

1. Мета дисципліни – ознайомити студентів з основними етапами становлення церковної археології, досягненнями різних наукових шкіл, розглянути суть церковної археології як науки, основні напрямки її досліджень.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Знати* найважливіші факти, події та процеси історичного минулого людства.
2. *Вміти* визначати характерні риси, які властиві для становлення методичних та теоретичних засад сучасної археології.
3. *Володіти елементарними навичками* джерельної критики, історичного аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Ознайомлення з предметом церковної археології, проблемами термінології, хронологічними рамками науки. Аналіз досліджень ранньохристиянських старожитностей у Палестині. Висвітлення процесу становлення римської школи християнської археології. Аналіз протестантських напрямків досліджень християнських пам'яток. З'ясування основних досягнень християнської археології у ХХ ст. Висвітлення процесу вивчення східних християнських пам'яток у Російській імперії. Аналіз досліджень церковних старожитностей доби середньовіччя у Франції, Німеччині, Італії, Великобританії. З'ясування процесу досліджень давньоруських церковних старожитностей і церковної архітектури. Визначення особливостей найдавнішого християнського мистецтва, візантійського церковного мистецтва, давньоруського церковного мистецтва і архітектури.

4. Завдання (навчальні цілі): формування цілісної системи знань про історію досліджень церковної археології від її витоків до початку ХХІ ст. У результаті вивчення курсу студенти повинні *засвоїти* основні етапи становлення церковної (християнської) археології як науки, мати уявлення про давньохристиянське, візантійське і давньоруське церковне мистецтво, *вміти* орієнтуватись у літературі щодо проблем церковної археології, відбирати з інформації найголовніше, систематизувати її.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 5: здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності);

ЗК 6: здатність працювати в міжнародному контексті;

ЗК 8: цінування та повага різноманітності та мультикультурності;

ФК 1: здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію;

ФК 2: здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук;

ФК 6: здатність здійснювати експертний аналіз в предметній області;

ФК 8: здатність працювати в міжнародному контексті і реалізовувати спільні проекти у сфері історії та/або археології з європейськими та євроатлантичними інституціями;

ФК 13: здатність проводити аналіз специфічного археологічного матеріалу, вміти орієнтуватись в теоретичних концепціях галузевої археології.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумко-ві й оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Знати об'єкт, предмет, проблематику і методи дослідження церковної археології.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 1	3%
1.2	Знати історію виникнення і становлення європейських шкіл церковної археології.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 1	7%
1.3	Знати основні напрямки досліджень середньовічних церковних пам'яток у Європі.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 2	3%
1.4	Знати особливості розвитку християнського церковного мистецтва.	лекція, самостійна робота	контрольна робота 2	7%
2.1	Вміти характеризувати основні досягнення римської школи християнської археології.	семінар	усне опитування	10%
2.2	Вміти визначати й оцінювати основні напрямки досліджень церковних пам'яток Візантії.	семінар	усне опитування	10%
2.3	Вміти характеризувати процес дослідження церковних пам'яток Київської Русі.	семінар	усне опитування	10%
2.4	Вміти характеризувати розвиток давньохристиянського, візантійського і давньоруського церковного мистецтва.	семінар	усне опитування	10%
2.5	Вміти аналізувати основні досягнення протестантських шкіл християнської археології.	самостійна робота	реферат	10%
2.6	Вміти охарактеризувати особливості розвитку іконопису та основних іконописних шкіл.	самостійна робота	реферат	10%
2.7	Вміти охарактеризувати етапи становлення, розвитку і досліджень церковної археології.	лекція, самостійна робота	підсумкова контрольна робота (залік)	10%
2.8	Вміти визначати особливості церковних старожитностей і церковної архітектури.	лекція, самостійна робота	підсумкова контрольна робота (залік)	10%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код) Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2.	1.3.	1.4.	2.1	2.2	2.3.	2.4.	2.5	2.6	2.7.	2.8.
ПРН 2. Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології		+			+	+	+		+		+	
ПРН 6. Здійснювати експертизу пам'яток історії, археології та культури з метою їх охорони та можливого подальшого використання	+		+	+				+				+
ПРН 15. Проводити дослідну роботу з вивчення археологічних колекцій, визначати історичну, наукову та інформаційну цінність артефактів	+			+	+	+	+		+	+		
ПРН 16. Володіти навичками атрибуції артефактів, біофактів та геофактів			+					+		+		

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Контрольна робота з тем ЗМ1: РН 1.1, 1.2 – 10 балів/6 балів*.
2. Контрольна робота з тем ЗМ2: РН 1.3, 1.4 – 10 балів/6 балів.
3. Реферат з тем ЗМ1: РН 2.5 – 10 балів/6 балів.
4. Реферат з тем ЗМ2: РН 2.6 – 10 балів/6 балів.
5. Оцінювання роботи під час семінарських занять ЗМ1: РН 2.1-2.2 – 20 балів/12 балів.
6. Оцінювання роботи під час семінарських занять ЗМ2: РН 2.3-2.4 – 20 балів/12 балів.
7. Підсумкова контрольна робота (залік) Р.Н. 2.7., 2.8. - 20 балів / 12 балів

* максимальний бал/ пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання: залік

7.2 Організація оцінювання:

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів (бали, отримані під час семінарів (усні опитування); бали, отримані за виконання рефератів; бали, отримані під час модульного контролю, а також бали, отримані за підсумкову контрольну роботу.

(Зразки завдань для модульних контрольних робіт, перелік тем рефератів, питання та завдання підсумкової контрольної роботи див. Навчально-методичний комплекс з даної дисципліни).

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1-4, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 5-8.

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою.

Змістовий модуль 1 Дослідження церковних пам'яток раннього християнства, Західної Європи та Візантії.			Змістовий модуль 2 Дослідження церковних пам'яток Київської Русі. Давньохристиянське, візантійське і давньоруське церковне мистецтво.			Підсумковий контрольна робота / залік
40 залікових балів (максимум)			40 залікових балів (максимум)			20 балів (максимум)
Самостійна робота (реферат)	Семінари	Модульний контроль	Самостійна робота (реферат)	Семінари	Модульний контроль	
10 (максимум)	20 (максимум)	10 (максимум)	10 (максимум)	20 (максимум)	10 (максимум)	

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем, так і деяких розділів тем програми курсу. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється під час семінарських занять, оцінювання рефератів, модульних контрольних робіт, підсумкової контрольної роботи.

Упродовж семестру оцінюється робота студента *під час кожного семінару* (доповідь, доповнення, участь у дискусії). Під час семінару студент має можливість досягти від 1 до 5 балів. Критеріями оцінювання відповіді студента під час семінару є:

- повнота розкриття питання 1-2 бали;
- логіка викладення 1 бал;
- використання основної і додаткової літератури 1 бал;
- аналітичні міркування, вміння робити висновки 1 бал.

Реферат студент подає викладачеві на останньому семінарі кожного Змістового модулю, зокрема Реферат 1 (друга декада жовтня) і Реферат 2 (перша декада грудня). Критеріями оцінки самостійної роботи студента є:

Критерії оцінки **реферату**:

- глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція 9-10 балів;
- тема розкрита неповно 6-8 балів;
- реферат суто компілятивного рівня 3-4 бали;
- розкритий лише окремий аспект 1-2 бали.

Теми рефератів викладач пропонує студентам на першому семінарському занятті (орієнтовно перша декада вересня).

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **контрольні роботи**, зокрема Контрольна робота 1 (друга декада жовтня) і Контрольна робота 2 (перша декада грудня). Завдання містить 5 запитань, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється в 2 бали.

Участь студентів в контрольних заходах обов'язкова. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за МК – 10 балів. Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК, і даний модуль йому не зараховується.

На останньому семінарському занятті з дисципліни проводиться **підсумкова контрольна робота** (2 завдання).

Критерії оцінювання підсумкової контрольної роботи (від 1 до 10 балів за одне завдання)

Відповідь повна, подане власне бачення проблеми	10 балів;
Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при викладі фактичного матеріалу	9 балів;
Відповідь відображає знання фактичного матеріалу	8 балів;
Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але допущені окремі помилки	6-7 балів;
Відповідь фрагментарна, відображені лише окремі аспекти проблеми	4-5 балів;
Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі	2-3 балів;
Відповідь містить значні помилки елементарного рівня	1 бал.

Бали, які отримані студентом на підсумковій контрольній роботі, додаються до балів набраних студентом за результатами семестрового оцінювання (семінари, модульні контрольні роботи, реферати).

Умовою допуску до підсумкової контрольної роботи (заліку) є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 40 балів (**критично-розрахунковий мінімум**). При цьому обов'язковим є успішне складання модульних контрольних робіт та виконання індивідуальних робіт, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни. **Рекомендований мінімум** для допуску до підсумкової контрольної роботи (заліку) – **48 балів**.

При простому розрахунку отримаємо:

	Семестрова кількість балів	ПКР (підсумкова контрольна робота) / залік	Підсумкова оцінка
<i>Мінімум</i>	48	12	60
Максимум	80	20	100

У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 року.

Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів. Студент, який набрав суму балів **не менше** встановленого мінімуму залікових балів (60) має право, за погодженням з викладачем, не виконувати підсумкову контрольну роботу. У випадку, коли студент має бажання збільшити кількість балів (але не більше ніж до 100) він складає залік.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій і семінарських занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самостійна робота
<i>Розділ 1. Дослідження церковних пам'яток раннього християнства, Західної Європи та Візантії.</i>				
1.	Тема 1. Вступ до курсу. Поняття про церковну археологію. Дослідження ранньохристиянських старожитностей у Палестині.	4	2	5
2.	Тема 2. Римська школа християнської археології. Дослідження європейськими вченими ранньохристиянських пам'яток у ХІХ – ХХ ст.	2	2	5
3.	Тема 3. Дослідження церковних пам'яток Візантії.	2	2	5
4.	Тема 4. Вивчення церковних пам'яток доби середньовіччя у Франції, Німеччині, Італії, Великобританії.	4	1	10
5.	<i>Реферат з тем ЗМ1</i>	-	-	15
6.	<i>Контрольна робота з тем ЗМ1</i>	-	1	-
<i>Розділ 2. Дослідження церковних пам'яток Київської Русі. Давньохристиянське, візантійське і давньоруське церковне мистецтво.</i>				
7.	Тема 5. Дослідження середньовічних церковних старожитностей Київської Русі.	4	2	10
8.	Тема 6. Давньохристиянський живопис, скульптура і мозаїки.	2	2	5
9.	Тема 7. Візантійське церковне мистецтво.	2	2	5
10.	Тема 8. Давньоруське церковне мистецтво.	4	1	5
11.	<i>Реферат з тем ЗМ2</i>	-	-	15
12.	<i>Контрольна робота з тем ЗМ2</i>	-	1	-
ВСЬОГО		24	16	80

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – **24 год.**

Семінари – **16 год.**

Самостійна робота – **80 год.**

9. Рекомендовані джерела:

Основна:

1. Абрамович С. Біблія та формування сакрального простору європейської мистецької культури. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 152 с.
2. Балух В.О. Візантиністика: Курс лекцій : навч. посіб. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 606 с.
3. Балух В.О., Коцур В.П. Історія Стародавнього Риму: Курс лекцій. – Чернівці: Книги XXI, 2005. – 680 с.
4. Brooke C.N.L. The Medieval Town as an Ecclesiastical Centre: General Survey. – N.Y., 1977.
5. Fehring G.P. The Archaeology of Medieval Germany. – L. – N.Y., 1991.
6. Frend W.H.C. The Archaeology of Early Christianity: A History. – Minneapolis, 1996.
7. Krautheimer R. Early Christian and Byzantine Architecture. – N.Y.- L., 1986.
8. Mathews Th.F. The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy. – 1980.
9. Morris R.K. The Church in British Archaeology. – London, 1983.
10. Stevenson J. The Catacomb: Rediscovered Monuments of Early Christianity. – London, 1978.

Додаткова:

1. Карсим І.А. Розробка проблем церковної археології на археологічних з'їздах другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Vita Antiqua. – 1999. - № 2. – С. 240-246.
2. Карсим І.А. Основні тенденції розвитку церковної археології у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: Видавничий центр «Київський Університет», 1999. – Вип. 44. – С. 24-27.
3. Карсим І.А. Приватні колекції у зібранні Церковно-Археологічного музею Київської Духовної Академії. // Музеї. Меценати. Колекції. Збірник наукових праць. – Київ-Полтава: Археологія, 2000. – С. 19-22.
4. Карсим І.А. З історії створення і перших часів існування Церковного (згодом Національного) музею м. Львова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: Видавничий центр «Київський Університет», 2001. – Вип. 55. – С. 43-47.
5. Карсим І.А. Експозиційна робота та принципи діяльності церковно-археологічних музеїв в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: Видавничий центр «Київський Університет», 2002. – Вип. 62. – С. 13-16.
6. Карсим І.А. Церковно-археологічний музей при Київській Духовній Академії (1872-1923) // Вісник прес-служби УПЦ. – Вип. 16 (січень 2003). – С. 8-14.
7. Карсим І.А. Пам'ятки Національного заповідника «Софія Київська» у дослідницькій діяльності Церковно-археологічного товариства при Київській Духовній Академії (1872 -1915) // Софійські читання. – Вип. 2. – К., 2004. – С. 128-139.
8. Карсим І.А. Давньосховища і музеї церковно-археологічних товариств // Українська архівна енциклопедія. Д-М. – К., 2006. – С. 3-4.
9. Карсим І.А. Церковно-історичні та археологічні товариства // Українська архівна енциклопедія. Н-Я. – К., 2007. – С. 222-223.

10. Карсим І.А. Дослідження Золотих воріт і Андріївської церкви членами Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва // Сугдейський збірник. – К., 2008. – С. 534-584.
11. Кравченко І.А. Дослідження Золотих воріт у Києві на початку ХХ ст. // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Вип. 27. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – С. 22-26.
12. Кравченко І.А. Виставки археологічних з'їздів у процесі становлення музейної мережі України // Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень. – Львів, 2020. – С. 44-47.
13. Острогорський Г. Історія Візантії / Пер. з нім. А. Онишка. – Львів: Літопис, 2002. – 608 с.
14. Clarke S. Christian Antiquities in the Nile Valley. – Oxford, 1912.
15. Couasnon C. The Church of the Holy Sepulchre in Jerusalem. – London, 1974.
16. Greene J.P. Medieval Monasteries. – Leicester, 1992.
17. James E. The Merovingian Archaeology of South-West Gaul. – Oxford, 1977.
18. Mancinelli P. The Catacombs of Rome and the Origins of Christianity. – Firenze, 1981.
19. Rodwell W.J. The Archaeology of the English Church. – London, 1981.